

szenel azon változásoknak, amelyeket a nyugati szomszédok Európai Uni-óba és a schengeni rendszerbe történő beépülése idézett elő. A dolgozat továbbá azt helyezi érdeklődése középpontjába, hogy a Kárpátalját érintő határszakaszokon, azaz szlovák, ukrán és román viszonylatban a korábbi és a későbbi szabályozás gyakorlati megvalósulása és a kettő közötti átmenet folyamata miként alakult, illetőleg milyen következményekkel járt. Az elemzés arra tesz kísérletet, hogy az ukrán törvényhozás, illetőleg statisztikák tükrében összevesse, ismertesse a kárpátaljai határforgalom jellegzetességeit a vasfüggöny eltűnésétől kezdődően egészen napjainkig.

Molnár Ferenc

A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848–1849-es események viharában¹

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye az 1848–1849-es magyar események idején egyedülálló szerepet töltött be a joghatósága alá tartozó, ruszin, magyar és román ajkú népesség által lakott északkelet-magyarországi hátszág biztosításában.² A munkácsi püspökség kötelékében működő görög katolikus papok elitként funkcionáltak a túlnyomórészt írástudatlan ruszin és román parasztság, valamint zsellérség számára. Ezért a nemzetiségi lakosság kontrollálása, olykor lecsendesítése céljából rendkívül fontos volt e klerikális réteg megnyerése a magyar forradalom ügyének.

Az egyházmegye 1848–1849-es történetével foglalkozó meglehetősen szegényes szakirodalom³ főként a püspökség papjainak lojalitását és hazafiasságát emeli ki. Ennek alátámasztására több példát szoktak felhozni. Egyrészt ismertetik, hogy az unitus egyház támogatta a változásokat, Popovics Bazil (Vazul, 1796–1864) munkácsi püspök⁴ pedig felkérte pap-

¹ A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (*Nyelv és kultúra a változó régióban* Kolozsvár, 2011. augusztus 22-27.) *Kárpátalja: változó paradigmák* szekciójában (szervező: Fedinec Csilla, MTA KI) elhangzott előadás írott változata.

² 1848-ban a munkácsi püspökség a következő vármegyék területét foglalta magába: Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs és Hajdú. Ld. Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. KMKSZ, Ungvár, 1997. 47. o. (továbbiakban: Bendász, 1997).

³ Ilyen munkák például: Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In: Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1992. 27–34. (továbbiakban: Hodinka, 1992); Bendász, 1997.; Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. (továbbiakban: Botlik, 1997); Pirigy István: *Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban*. In: Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 149–164. (továbbiakban: Pirigy, 1998)

⁴ Popovics Bazil 1837-ben lett a munkácsi egyházmegye püspöke. Görög katolikus megyés püspökként kapott meghívást az 1847–48. évi magyar országgyűlés felsőházába. 1848. augusztus 14-től az elemi oktatási bizottságban tevékenykedett. Szeptember 4-én a 100 fős bécsi küldöttség tagjává választották, de nem vállalta a részvételt. 1849. március 26-tól – a szakirodalom számára ismeretlen okok miatt – fel volt mentve a felsőházban való megjelenéstől. 1849 májusában üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását és a Függetlenségi Nyilatkozatot. Bendász, 1997: 30–31.; Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002. 1071. o. (továbbiakban: Pálmány, 2002); Solymosi József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf>. 32. o. [Letöltés ideje: 2010. április 2.] (továbbiakban: Solymosi, 2009)

jait a forradalom, majd a szabadságharc támogatására. Másrészt a szakirodalom említést szokott még tenni arról, hogy a harcokban több mint 80 felszentelt görög katolikus pap vett részt nemzetőrtisztként, tábori lelkesítőként és haditudósítóként.⁵ Az egyesült szertartású papok lojalitására, a felsoroltakon kívül, természetesen még számos más bizonyíték is van, de ezek bővebb kifejtése nem képezi munkánk célját.

A munkácsi püspökség papjainak vitathatatlan érdemeit tiszteletben tartva, azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az általunk vizsgált egyházmegyének több elvárása is volt az 1848–1849-es magyar átalakulással kapcsolatban. Nem volt még rendezve papjainak kongrua-ügye,⁶ s nem rendelkezett megfelelő súlyú érdekképviselettel a világi és az egyházi politikában.

Munkánk célja, hogy a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár [Derzhavnyj arhiv Zakarpats'koi' oblasti] (továbbiakban: KTÁL) beregszászi részlegében végzett forráskutatásaink⁷ eredményeinek segítségével részletes és átfogó képet adjunk arról, milyen lépéseket tett a munkácsi püspökség 1848–1849-ben anyagi gyarapodása érdekében, valamint bemutassuk a világi és az egyházi politikában kezdeményezett érdekérvényesítési szándékait. Meg kell említenünk továbbá, hogy tanulmányunkban különös hangsúlyt helyeztünk a forráscentrikus szemléletmódra, illetve a levéltári iratok betűhív közlésmódjára.⁸

⁵ Pirigyí, 1998: 156.; Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007. 15. o.; Bagu Balázs: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010. 134. o. (továbbiakban: Bagu, 2010.)

⁶ A kongrua a papi javadalom évi illetményének minimuma, amelyhez egy adott parókia belső jövedelemének kiegészítését mérték. Sarnyai Csaba Máté: Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatál egyháztörténetesek írásai*. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Miskolc, 1999.

⁷ <http://mek.niif.hu/02000/02082/html/index.htm> [Letöltés ideje: 2011. április 10.] (továbbiakban: Sarnyai, 1999)

⁸ E munka során elsősorban a KTÁL beregszászi részlegének – a munkácsi egyházmegyére vonatkozó – 151. fondjában található – iratait dolgoztuk fel. Választásunk jogosságát igazolja, hogy sikerült felkutatnunk a munkácsi püspökséghez címzett leveleknek és az arra adott válaszoknak, valamint az egyházmegyei legfőbb tanácskozó testület, az ún. szentszék üléseinek rövid, kivonatolt jegyzékét.

⁸ A KTÁL forrásdokumentumait a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumának gondozásában megjelent, *Határhelyzetek III.* című tanulmánykötetben publikált munkánkban használt módszerrel hivatkoztuk le. Ld. Molnár Ferenc: A máramarosi ruszinság 1849. évi története. In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III.* BI M ÁSZ, Budapest, 2010. 306–325. (továbbiakban: Molnár, 2010.)

A magyarországi katolikus mozgalom ajánlata az egyházi vagyon kézbe tartására

A financiális szempontból igencsak hátrányos helyzetű munkácsi püspökséget 1848 tavaszán az állam és egyház viszonyában kialakult helyzet válaszút elé állította. Az egyházmegye gazdasági felemelkedése szemszögéből a kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a püspökség vajon támogassa-e a szekularizáció irányába már jelentős lépéseket tett államot, vagy inkább az egyházi vagyon kézbe tartására törekedő magyarországi katolikus papság felé közeledjen. A továbbiakban a munkácsi püspökség érdekérvényesítési lehetőségének e két útját fogjuk áttekinteni.

A püspökségnek a magyarországi katolikus mozgalomhoz való viszonyát leginkább egy 1848. május 15-én Ungvárra⁹ érkezett indítvány kapcsán ismerhetjük meg. E levélből megtudhatjuk, hogy az esztergomi főkáptalan¹⁰ a katolikus egyház gazdasági autonómiájáért szállt síkra, és e törekvésének támogatására az egyházmegye papságát is felszólította. Az indítvány a munkácsi püspökség vezetősége felé a következő kéréseket tartalmazta:¹¹

- az egyházmegye segítse elő azt, hogy „*az egyházi javak és alapítványokat [...] az egyház birtokába megtarthassa*”;
- e cél érdekében indítványozza „*Megyei és Nemzeti Zsinat tartását, olly képpen, hogy azokkal a megüresedett Primási, Érseki, és más Püspöki székek betöltendése sürgettesék*”;
- a munkácsi egyházmegye eszközölje ki „*az alsóbb rendű papságnak a kor szükségéhez alkalmazott jobb ellátását, [...] az egyházi javak e célra 's kellő arányban fordítását*”;
- a püspökség „*a katolikus iskolák 's nevelő intézeteknek biztosítására minden törvényes, és hatalmában álló eszközöket használjon*”;
- támogassa azon törekvését, hogy az eddig a Helytartótanács által kezelt katolikus alapítványokat „*egy csupán egyházi, és világi katolikusokból álló bizotmány kezelje*”;
- végül „*az elv mellett küzdjön: miszerint gondoskodjék minden valásfelekezett a maga hitoktatói, nevelő és tanítói intézeteinek fönrtartásáról*”.

⁹ A püspökség székhelyét 1775-ben Mária Terézia helyeztette át Munkácsról Ungvárra. Ung vármegye székhelyén ugyanis megvoltak a görög katolikus egyházmegyei központ kialakításához szükséges ingatlanok, amelyeket egyébként az uralkodónó a megszüntetett jezsuita rend itteni vagyonából és épületeiből biztosított. Botlik, 1997: 41.

¹⁰ **Káptalan** (*latinul capitulum*): a székesegyházak és nagyobb templomok klérusából a 11–12. század fordulóján kifejlesztett zárt testület. Tagjai a kanonokok.

¹¹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 139.; F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 61–63.

A főképtalan indítványt a másnap – május 16-án – összeülő szentszéki ülés vette napirendjére. A tanácskozáson a munkácsi egyházmegye legfőbb döntéshozó szerve nem hagyta jóvá a magyarországi katolikus mozgalom kéréseinek és elveinek támogatását. A főpapság az elutasítást a következőkkel indokolta: egyrészt megemlítette, hogy a latin szertartású egyház az ungvári unió (1646) óta nem segítette megfelelő mértékben a püspökség érdekérvényesítését, másrészt kijelentette, hogy „nem csuda tehát ha ezen szentszék a múlt keserű tapasztalásain okulva bizodalmatlansággal viseltetik olly testület eránt, melly a kedvezmények osztogatásában részrehajlatlanságot nem tanúsított, 's inkább bízunk az álladalom hazafiúi érzeteibe, 's a törvényt alkotó testületnek páratlan igazságszeretetében, melly a jogokat, 's kedvezményeket a polgárok között minden tekintetek nélkül, igazságosabban osztogatja”.¹²

A munkácsi egyházmegye szentszéke számára a főképtalan indítvány legelfogadhatatlanabb pontja az a kérés volt, amelynek értelmében a püspökségnek önerőből kellett volna gondoskodnia „a maga hitoktatói, nevelő és tanítói intézeteinek főtartásáról”. Ez utóbbi ügygel kapcsolatban az Ungváron tanácskozó klérus úgy vélekedett, hogy annak életbe lépése esetén „ezen megyének, úgy mind melly semmivel sem bír, szebb 's boldogabb jövője aláasatnék”.

A főpapi tanácskozás az Esztergomból címzett indítvány összes – különösen pedig az egyházi oktatási intézmények finanszírozásával kapcsolatban megfogalmazott – elveit a „törvénnyel egészen ellenkezőnek” mondta ki.¹³ Határozat született arról is, hogy a munkácsi papok zsinatot sem fognak tartani, s nem kérik meg a királyt a „megárvult érseki 's püspöki székek betöltése eránt”, mivel ez utóbbi ügy „csupán az elárvult megyékhez tartozik, 's ezen Szentszéket egyátaljánban nem illeti”. Meg kell említenünk, hogy a fenti döntéseivel kapcsolatban a szentszéki ülés végezetül úgy határozott, hogy azokat egyelőre csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak fogja megküldeni, az esztergomi főképtalant pedig csak akkor értesíti, ha az „majd a zsinat irományait felkérendi”.

A munkácsi püspökségnek a magyar katolikus egyház gazdasági önrendelkezési mozgalmával szembeni elutasító magatartására az 1848. május 31-i szentszéki ülés szolgáltatott újabb példát. Itt került ugyan-

is megtárgyalásra Scitovszky János pécsi püspök¹⁴ azon levele, melyben szándékát fejezte ki, hogy „a katolikusok is magánosan egy egyházi, 's világi egyénekből álló bizotmány által kezelhessék. Melly tervnek kivitele tekintetéből, egy 7–8 millionyi katolikusok aláírásával ellátott petitio fog a legközelebb tartandó országgyűlésnek benyújtatni, 's azért ezen püspöki megyét is hason tételre 's az aláírási ívek megnyitására felszollítja”.¹⁵ A munkácsi klérus ezen indítvánnyal kapcsolatban az esztergomi körlevélre adott válaszhoz hasonló véleményt fogalmazott meg.¹⁶ Az unitus főpapi kar ugyanezt az álláspontot képviselte június 3-án is, amikor a váci szentszék levele arra szólította fel, hogy „az esztergomi Főszentség által kibotsátott körlevélben foglalt elveket, fogadja el”.¹⁷ Augusztus 23-án pedig – hűen korábban kialakított álláspontjához – az egyházmegye értesítette Scitovszkyt, hogy nem kíván részt venni a szeptemberre tervezett esztergomi nemzeti zsinat munkájában: „ezen Püspöki Megyében [ti. a munkácsi görög katolikus püspökségben] zsinat nem tartatott, 's tartatni sem fog”.¹⁸

A munkácsi egyházmegye és a magyarországi püspöki kar közötti viszonyt tovább rontotta Scitovszky szeptember 1-jén Ungvárra érkező levele, melynek pontos szövegét sajnos nem ismerjük. Az egyházmegye jegyzőkönyvéből annyit azonban sikerült megtudnunk, hogy a pécsi püspök „mint a Püspöki Kar által kiküldött választmányi Elnök, ezen Megyei Kormányt azeránti nyilatkozatra szólítja fel: hogy miután alapérték fogyása miatt a Papnöveldek száma meg kevesebbítettni céloztatnak, ha az Unghvári papnövelde megszüntettetnék, a növendékek neveltetéséről miként gondoskodhatnak”.¹⁹ A szentszéki jegyzőkönyv megemlíti továbbá, hogy a másnap – szeptember 2-án – összeülő püspöki tanácskozás Scitovszky levelének az akkor Pesten tartózkodó Popovics Bazilhoz való továbbítása mellett döntött. Ugyanakkor a pécsi püspök iratára hivatkozva az ungvári

¹⁴ Scitovszky János (1785–1866): vizsgált korszakunkban pécsi püspök, később bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek. A liberális reformkezdeményezésekkel kezdetben ugyan rokon-szenvezett, később azonban a konzervatív „ehvszerűség” bázisán szembehelyezkedett velük. A szabadságharc kitörése után a dinasztia híve maradt, ezért Kossuth javaslatára 1849 májusában hazaárulóvá nyilvánították. 1849. július 21-én a letett Hám János helyett hercegprímássá és esztergomi érsekké nevezték ki. 1853. március 7-én nyerte el a bíborosi címet. Sarnyai, 1999.

¹⁵ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 72–73.

¹⁶ A szentszék válasza a következő volt: az egyházmegye „semmi petitiot az országgyűlésre bemutatni nem fog: hanem szorosan a törvényhez ragaszkodik, melly a Lelkészeket minden tekintet nélkül illő ellátásukról biztosítja”. Uo.

¹⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75.

¹⁸ A munkácsi egyházmegye nemzeti zsinaton való részvételét – az előírtaknak megfelelően – meg kellett előznie egy, a püspökség által rendezett zsinatnak. Uo. l. 123.; KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 197.

¹⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 237–238.

¹² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 61–63.

¹³ A munkácsi egyházmegye szentszéke ezen álláspontját két 1848-as törvényparagrafus-sal indokolta. Az elsőként megemlített – egyébként a dézsma eltörléséről szóló – XIII. tc. 2. § kimondta az állam kötelezettség vállalását az alsópapság ellátására. A XX. tc. 3. §-a pedig az egyházi és az iskolai költségek állami elvállalását írta elő. Vö. Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 242., 249. o.

szentszék komoly aggodalmát fejezte ki főpásztorának az ungvári görög katolikus szeminárium esetleges bezárása miatt.²⁰ Popovics szeptember 9-i Pestről címzett válaszát az Ungváron üléselő egyházmegyei klérus folyó hónap 23-án ismerte meg. Az unitus püspök e levelében arról értesítette a szentszék, hogy a katolikus püspöki kar csak azt kívánta megtudni, hogy az ungvári papnevelő intézet önerejéből hány seminarista taníttatásáról képes gondoskodni.²¹

Fenti vizsgálódásaink alapján kijelenthetjük, hogy a munkácsi püspökség finansziális érdekeinek sikeres képviselését nem a magyarországi katolikus püspöki kar egyházi vagyon kézbentartásáért indított mozgalmától várta, hanem ezt sokkal inkább az állam segítőkészségében vélte felfedezni. A munkácsi egyházmegye és a római katolikus püspökök egymáshoz való viszonyában csak az 1848. végi – a következő vázlatpontban részletes kifejtésre kerülő – kongrua-ügy rendezésének alkalmával következett be változás.

A kongrua-rendezésre tett állami kötelezettségvállalás alternatívája

A munkácsi egyházmegye papjai csekély helyi javadalom híján, többnyire nyomasztó, mondhatni nyomorúságos körülmények között éltek, ebből kifolyólag 1848-ban a püspökség legégetőbb anyagi jellegű problémája az ún. kongrua, vagyis a papi fizetésrendszer ügyének rendezetlen helyzete. A kérdés felvetését annál is inkább jogosnak érezhetjük, mivel ekkorára már minden egyesült szertartású egyházmegyének, még a legifjabb eperjesi püspökségnek is biztosítva volt az évi illetménykiegészítése.²² Másrészt a magyar kormányzat a papi fizetésrendszer megoldásával biztosítani tudta volna a ruszin és román nemzetiségi lakosságra leginkább hatni tudó és képes görög katolikus papság magyar ügynek való megnyerését.²³

²⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 131–132.

²¹ Uo.; KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 259.

²² Az eperjesi egyházmegye papjai a Helytartótanács rendelete nyomán már 1845. november 1-jétől élvezték a kongruát. Bendász, 1997: 34.

²³ A nemzetiségi lakosság lecsendesítése céljából rendkívül fontos volt a görög katolikus papság megnyerése. Erre hívta fel a figyelmet Asztalos Pál máramarosi főszolgabíró április 19-i, a pénzügyminisztériumhoz küldött beadványa is. Mivel az ügy nem tartozott a tárcához, ezért Asztalos levelét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldték át. A görög katolikus papság megnyerésének tárgyában az illetékes pénzügyminiszter, Kossuth Lajos által készített átirat a következőképpen hangzik: „A papságot haladéktalanul le kell kötelezni. A cultus minister akár a püspökség [a munkácsi görög katolikus püspökség] útján, akár – mi a körülményeknél fogva ajánlatosabb – a máramarosi püspökhelyettesnek [Anderkó Péter máramarosszigeti pap, püspök

A kongrua-ügy történeti háttérével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy annak első megállapítását az 1806-ban kelt királyi leirat kezdeményezte. E leirat alapján a munkácsi püspökségben is foganatosítva lett a papi jövedelmek összeírása,²⁴ mely munka fel lett terjesztve a Helytartótanácsnak. Az egyházmegyei kormány azonban évtizedeken keresztül (42 évig) eredménytelenül sürgette a munkácsi püspökség valóban mostoha körülmények között tengődő papjai fizetésének rendezését.²⁵

A papi illetmény további rendezése kapcsán meg kell említenünk, hogy a pozsonyi országgyűlésről visszatérő Popovics Bazil püspök elnökletével 1848. április 8-án Ungváron tartott szentszéki ülés olyan határozatot fogadott el, amely kimondta a megyei klérus körlevélben való értesítését arról, hogy remény mutatkozott arra, hogy a görög katolikus papok javadalmazása a felelős minisztériumon keresztül az állam által rendezve legyen.²⁶ Az országgyűlésről visszatért munkácsi megyéspüspök a felsőtábla tagjaként tisztában volt azzal a ténnyel, hogy a magyarországi egyházi vezetés ekkor arra törekedett, hogy az alsópapságot közvetlenül az állami költségvetésből támogassa.²⁷

A kongrua-üggyel az 1848. május 9-i szentszéki ülés is foglalkozott. Itt született határozat az iránt, hogy az „Egyházi és Közoktatási Minister erélyesen az eránt fog megkéretni; hogy [...] a szabályos illetéket a Helytartó Tanátsnak meglévő és bevezett összeírásai Munkálatok fonalán, azon időtől rendelje ki, mellytől Eperjes Megye Lelkeszei huzzák”.²⁸ Ebből az iratból tudjuk meg azt is, hogy 1847-ben a Helytartótanácsnál – a szabályos papi illetéket illetően –, habár „minden munkálatok véghez vitettek, hiteles tudomás szerint egyházi előadónak részrehajló önkénye miatt mai napig is letartoztatta”.²⁹

helyettes] írjon, és kérjen az oláh és orosz parochiák felől fölvilágosítást, nyújtsa reményt, hogy a papok status általi fizetése mielőbb megtörténendik”. Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. 71. o.

²⁴ Az 1806-os összeírások elsődleges céljának az egyházmegye vezetése azt tekintette, hogy felmérje: az egyes parókiákon mekkora összegekkel kell kiegészítenie a lelkészpénztárból a 100 ezüst forintban meghatározott kongruát. Ez egyébként – a felmérés szerint – olyan hatalmas összeget tett volna ki, ami jóval meghaladta a lelkészpénztár lehetőségeit, így azt nem is fizették ki. 1848-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által tervezett osztályozás a parókiális jövedelmeket városokban 600, mezővárosokban 400, falvakban 300 forintra kívánta kiegészíteni. Botlik, 1997: 43.; Sarnyai, 1999.

²⁵ Bendász, 1997: 34.; Pirigy, 1998: 152–153.

²⁶ Pirigy, 1998: 150.

²⁷ Sarnyai, 1999.

²⁸ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 58.

²⁹ Uo.

Reagálva a munkácsi püspökség kongrua-rendezést érintő elvárásaira, báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter felszólította az egyházmegyei vezetést, hogy kezdje el papságának jövedelem-összeírását.³⁰ E miniszteri levél hatására fogalmazta meg Csurgovics János³¹ munkácsi püspöki helyettes 1848. május 31-i körlevelét, amelyben a következő felszólítást intézte az egyházmegye papságához: „*Vallás és közoktatási miniszter, br. Eötvös József úr legközelebb ideküldött levelében kijelentette, hogy legfőbb gondjainak egyike az alsóbbrendű papság sorsának javítása. És mivel jól tudja, miképp az alsórendű papság osztályában az egyesült orosz és oláh papság állapota nyomasztóbbnál is nyomasztóbb, különösen felhívja ezen megyei kormányt [ti. a püspökség vezetését], hogy azon módok iránt, melyekkel ezen sorsán enyhíteni lehetne, értesítsék, addig pedig, míg a kormány szándékai ez irányban tetteleg foganatba mehetnének, azok határozott megállapodásáról a megyei papság kellőleg biztosítsák. Mely valóban örvendetes miniszteriális leiratból, melyben szegénységünk és nyomasztó állásunk elismertetik és reménység nyújtatik, hogy ezen szükségén az álladalom segíteni akar és fog, uraságtok azon felszólítással tudósíttatnak, hogy illető alesperesi úton nyilatkozzanak, hogy [...] a javadalmak illő ellátása iránt a minisztériumnak kimerítő értesítvényt adni lehessen*”³²

Az általunk elvégzett levéltári kutatások alapján kijelenthetjük, hogy Eötvös leiratának, illetve az annak nyomán keletkezett püspöki körlevélnek főleg Máramarosban volt nagy visszhangja. Ezt bizonyítják azok a máramarosi vikariátus³³ legmostohább körülményei között élő papjaitól származó válaszfeliratok, amelyek egyben betekintést adnak az itteni papság társadalmi-gazdasági helyzetébe.

A máramarosi parókiák 1806. évi összeírásának – elsősorban a lélekszámra vonatkozó – adatait a szakirodalom nem tartja hitelesnek, mivel a nevezett esperesség területén nem kellő részletességgel és pontossággal végezték el ezt a munkát.³⁴ Az 1848-as kongrua megállapításánál az 1806-os

³⁰ Uo. I. 73.

³¹ **Csurgovics János** (1791–1862): görög katolikus kanonok, nagyprépost. Pócsi Elek püspök halála után 1831–37 között káptalani helynökként a nyugati jogrendet érvényesítve kormányozta az egyházmegyét. Kiváló teológus, egyházi szónok és pedagógus volt. Vizsgált korszakunkban, Popovics püspök távolléte idején ő elnökölt az Ungváron összeülő szentszéki tanácskozásokon. Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. köt. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 62–63. o. (továbbiakban: Pirigyi, 1990)

³² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, I. 73.; Hodinka, 1992: 28.

³³ A máramarosi görög katolikus esperességeket magába foglaló nagyobb egyházmegyei közigazgatási egység a munkácsi püspökségben.

³⁴ Vö. Udvari István (szerk.): *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza, 1990. 60. o.; Botlik, 1997: 44.

összeírás semmiképpen sem bizonyulhatott megbízható rendezési alapnak. Főleg akkor nem, ha figyelembe vesszük azokat a munkácsi egyházmegye parókiáinak vagyoni állapotát hátrányosan érintő gazdasági-társadalmi változásokat,³⁵ amelyek a 19. század közepére már éreztették hatásukat.

Az 1806. évi összeírás felülvizsgálata tehát mindenképpen szükséges velejárója volt az új kongruarendezésnek, mely korrekciós szándékot belefoglalták a már említett 1848. május 31-i püspöki körlevélbe: „*Egyházi Megyénk Kormányának f. é. 1669. szám felszólítására, hogy [...] kik nincsenek megelegetve az 1806ik évi összeírással 's mi oknál fogva?*”³⁶

A püspöki körlevél felszólítására 1848 nyarán Ungvárra be is érkeztek az esperesi kerületek válaszlevelei. Az ezekben található adatok összegzésére 1848–1849 folyamán nem került sor, mivel a kongrua-kérdést háttérbe szorította az ország katonai védelmének kényszere.

A papi illetmény ügye 1848 végén került újból előtérbe. Ekkor a központi kormányzat pénzügyi forrásainak szűkülése miatt az a lehetőség merült fel, hogy az egyház kapja meg az úrbéri kompenzációt, amennyiben beleegyezik javainak arányosításába és a kármentesítés összegét az alsópapság támogatására fordítja.³⁷

A magyarországi püspöki testület számára egyfelől az tette elfogadhatóvá a fenti javaslatot, hogy tudtukra adták: a kormányban vannak erők, amelyek az egyházi javak kezelésének teljes állami kézbevitelét szorgalmazzák. Másfelől pedig tudták, hogy különben a kármentesítéstől biztosan elesnének. A kérdés további megtárgyalására 1849. január 9-re hívtak össze teljes körű püspöki tanácskozást. Az erről szóló levelet „*a Pesten lévő Érsekek és Püspökök nevében*” Horváth Mihály csanádi püspök³⁸ szignálta és december 15-ére datálta; ebben felkérte a megkeresett egyházfőket, hogy jelenjenek meg, akadályoztatásuk esetén pedig küldjék meg véleményüket.³⁹

³⁵ Ilyen változások voltak: a ruszin és román jobbágyágot sújtó feudális jellegű terhek növekedése, a parasztság földtől való megfosztása, valamint a nagyfokú zselléresedés folyamata. Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996. 26–27. o.

³⁶ KTÁL, F. 151, op. 1, od. zb. 2480, I. 44.

³⁷ A katolikus egyház javait és jövedelmeit közös alapba szándékoztak összevonni, és ezt arányosan az egyes egyházi tisztségek, illetve viselőik miniszteriálisan megállapított kongruájára fordítani. Sarnyai, 1999.

³⁸ Horváth Mihály (1809–1878): kinevezett csanádi püspök, politikus és történétíró. 1839-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1841-től pedig rendes tagja. 1848. június 25-én nevezte ki V. Ferdinánd csanádi püspökké. Mint püspök jelen volt az országgyűlés debreceni ülésén is, és aláírta a Függetlenségi Nyilatkozatot 1849. április 14-én. A Szemere-kormányt Szegedre, majd Aradra is követte és itt maga is aláírta Kossuth Lajos lemondó nyilatkozatát (augusztus 11.). Uo.

³⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, I. 199.; Sarnyai, 1999.

A csanádi püspök e felszólítását a munkácsi egyházmegye december 27-i tanácskozásán vette tárgyalás alá, és vele kapcsolatban kifejtette, hogy mivel a pesti tanácskozás éppen az egyesült szertartásúak karácsonyi ünnepeinek időpontjára esett, ezért Popovics püspök nem tudott rajta megjeleni.⁴⁰ Horváth Mihály levelére december 30-án született válasz, mely levelet egyébként – a csanádi püspök felkérésnek megfelelően – a munkácsi főpásztor Hám János kinevezett esztergomi érseknek⁴¹ küldte meg. Ezen irat szerint a munkácsi görög katolikus főpapság ekkor már arra az elhatározásra jutott, hogy támogatja az arányosítás tervét. Úgy gondolták ugyanis, hogy a jövőbeni arányosítást követően megállapítandó rájuk eső arányos jövedelem meghaladja a korábbi bevételeik szintjét.⁴²

A szabadságharc eseményeinek alakulása azonban más irányba terelte a kongrua-ügy menetét. Az osztrák csapatok előretörése miatt küszöbön állt az Országos Honvédelmi Bizottmány (továbbiakban: OHB) központjának Debrecenbe való átköltözése. A magyar vezetés e szorongatott helyzetében felértékelődött a többségében unitus vallású hívek által lakott északkelet-magyarországi hátszág és határvidék szerepe. Kossuth célja a klérus megnyerése volt, amit a példátlan gyorsasággal újra elindított kongrua-rendezéssel kívánt elérni.

A papi fizetésrendszer megoldását sürgető törekvést bizonyítja az az értesítés, amelyet a munkácsi egyházmegye püspöki vezetése 1848. december 31-én kapott kézhez: „[...] a központi honvédelmi bizottmány mindazon lelkészeknek, kiknek jövedelme 300 pftig nem terjed, e hiányt azonnal kész pénzben fedezni akarván; az eránti Rendeletét a Vallás Ministeriumnak folyó hó 21ik napján kiadni [...] kegyes volt”. Ahogy már említettük, az 1848. évi munkácsi egyházmegye papi javadalmait érintő kongrua-ügy rendezésével kapcsolatos munkálatok feldolgozására 1848 folyamán – a háborús események miatt – nem került sor. Így a püspökség azt kérte az OHB-tól, hogy „legalább azon illetéki pótlékot, melly őket, a fő számvevő Hivatal által kidolgozott, és a volt Helytartó Tanátsnak még 847ik év September havában bemutatott, onnan pedig [...] a Vallási Mi-

⁴⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 199.

⁴¹ Hám János (1781–1857): 1828-tól szatmári püspök. 1848. június 25-től kinevezett hercegprímás, esztergomi érsek. A pápai Szentszék hozzájárulását a többi ugyanekkor kinevezett egyházi méltósághoz hasonlóan ő sem kapta meg. Windisch-Grätz csapatainak sikerei láttán, 1848 végén elfordult a magyar kormánytól. Az 1849. január 20-án keltezett általa aláírt püspökkari körlevélben elfogadta Ferenc József 1848. december 2-i trónra lépését, és az osztrák seregek támogatására szólított fel. A magyar seregek hadi sikerei miatt 1849. május 1-jén Bécsbe távozott. A szabadságharc bukása után a primási rangról és az esztergomi érseki címről 1849. július 14-én Bécsben lemondatták. Sarnyai, 1999.

⁴² Uo. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 201–202.

nisteriumnak átadatott, és tökéletesen bevégzett munkálat szerint illetné; kiadatni megrendelni méltóztassék”.⁴³

Kossuth ezután arra szólította fel a munkácsi püspököt, hogy küldje el neki a fent említett 1847-es munkálatok iratanyagát. Január 15-i levelében Popovics Bazil tudatta az OHB elnökével, hogy mivel ezek az iratok Ungváron nem találhatók meg, a püspöki vezetés a következőt határozta el: „az országos honvédelmi bizottmány megkérendő lesz, hogy azon munkálatok a vallási ministerium által maga elibe terjesztetni rendelje meg”.⁴⁴ Január 19-én azonban a munkácsi püspökség a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól arról értesült, hogy az 1847-es irományok mind az osztrák csapatok által megszállt Budán maradtak. Ekkor döntött el, hogy a kongrua-rendezés alapjául az 1806. évi összeírások kivonata fog szolgálni.⁴⁵

A szakirodalomból ismert tény, hogy Kossuth Lajos OHB-elnök 1849. január 24-én keltezett levelében⁴⁶ arról értesítette Popovics püspököt, hogy „habár az iratok még meg nem érkeztek, nehogy azonban a derék papság addig is mostoha helyzetükben enyhítés nélkül hagyassanak”, ez utóbbi célból kiutalt 5 000 pengő forintot.⁴⁷

A püspökség szentszéke Szabó György hajdúdorogi és Karczub András nagyállói alespereseket bízta meg „a Megye kormányától a papok annyira óhajtott illetékezése tárgyában czimezett, és küldött levelek” Debrecenbe történő kézbesítésével. Két napi várakozás után, február 8-án Kossuth személyesen közölte a munkácsi püspökség küldötteivel az OHB azon határozatát, amelynek értelmében a kormány ideiglenesen 63 590 pengő forint 17 és ½ krajcárt ítelt meg a papok kongruája címén. Ez utóbbi összeg volt az, amelyet egyébként a munkácsi püspökség „ezen megye papság jövedelmei illetékeinek potlása az 1806iki összeírásból készült kivonat szerint [...] kéretett utalványozni”. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az egyházmegye papjainak jövedelem-pótlékát előzetesen csak 53 000 forintban állapította meg. A minisztérium annak érdekében, hogy megnyerje a munkácsi görög katolikus papságot, végül az unitus klérus által az 1849. évre kért illetmény teljes összegű utalványozása mellett döntött, igaz olyan megkötéssel, hogy „ha majdan a megvizsgált iratokból kivilágosodni fog az, miszerint a most utalványozott 63 590 frt 17 és ½ krajcárban csak ugyan il-

⁴³ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 435.

⁴⁴ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 43.

⁴⁵ Uo. l. 56.

⁴⁶ Kossuth e levelét 1849. január 31-én vették Ungváron nyilvántartásba. Uo. l. 82.

⁴⁷ Kossuth Lajos összes munkái. XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. köt. S. a. r. Barta István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. 217. o.; Bendász, 1997: 34–35.; Solymosi, 2009: 67.

letéktelen fölösleg foglaltatnék ez a jövő évi illetményekből levonattassék”. Az így megállapított összeg évnegyedi részének teljes kiegészítése céljából és a már korábban küldött 5 000 forint pótlására, Kossuth további 10 897 pengő forint 34 krajcárról adott át „nyugtatványt” a két alesperesnek.⁴⁸

Az eseményeknek a magyar szabadságharc szempontjából kedvezőtlen alakulása következtében a munkácsi egyházmegye papsága csak egy évnegyedre – az 1849. január – márciusi időszakra – részesülhetett a szabályos illetékből.⁴⁹ Ennek ellenére a kongrua-ügyben tett előremutató lépéseket az unitus klérus nagyra értékelte, melynek egyértelmű bizonyítéka volt például, hogy Anderkó Péter máramarosi vikárius 1849 májusában a „hatósága alatt lévő papság nevében, Méltóságos Megyés Püspök Urnak a ki eszközölt pótlék pénzért hála nyilatkozatot” küldött.⁵⁰

A kormányzati és politikai képviselő kérdésé.

A katolikus egyházon belüli hathatósabb érdekérvényesítés ambíciója

Popovics Bazil püspök a görög katolikus alsópapság anyagi helyzetének rendezése mellett a munkácsi egyházmegye társadalmi függetlenségét és politikai reprezentáltságát is szeretne volna elérni. 1848-ig a magyar állami vezetésben az egyházi ügyek intézésében a görög rítusú katolikusokat egyetlen világi ember sem képviselte.⁵¹ Az érintettek erre vezették vissza, hogy számos hátrány érte a munkácsi püspökséget.⁵² Az 1848 tavaszán felálló felelős magyar kormányzat azonban a munkácsi egyházmegye politikai alulreprezentáltságának megváltoztatására is reményt adott.⁵³

⁴⁸ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 130, 133–134.; F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11, 16–18.

⁴⁹ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 114.

⁵⁰ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 49.

⁵¹ Pirigy, 1998: 154.

⁵² Ilyen hátrány volt például az elmaradt kongrua-rendezés is.

⁵³ Az egyházmegye vezetősége egyébként Eötvös József kultuszminiszter leveléből értesült 1848. május 16-án arról, hogy „mindazon tárgyakban, melyekben a Királyi Helytartó Tanács és Udvari Kancellaria utjan vettek az egyház megyei hatóságok felsőbb rendeleteiket, ezentúl a Vallás és Közoktatási Ministerium által értesülendnek”. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 141.

Indítvány egy önálló görög katolikus osztály felállítására

1848-ban a munkácsi egyházmegye számára a politikai érdekérvényesítés első lehetőségét Eötvös József azon levele vetette fel, amely május 1-jén érkezett meg Popovics Bazilhoz. A kultuszminiszter e leiratában értesítette a püspököt, hogy minisztériumában „minden hitfelekezetiüket alkalmazni kíván, a végett néhány görög katolikus jeles világiakat a tehetség, erély és erkölcsök legszigorúbb tekintetével kijelölni, és miszerint osztályaiba felvehesse [...] mielőbb tudatni szíveskedjék”.⁵⁴ A munkácsi püspökség egyébként Eötvös kérésére tíz görög katolikus világi személyt⁵⁵ javasolt a fent említett minisztériumi munkára.⁵⁶

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy Popovicsék az 1848. május 9-i szentszéki ülésen – a „Magyarhoni görög katolikus papság” érdekérvényesítése kapcsán – olyan indítványt fogalmaztak meg a magyar kormányzat felé, amely már túlment Eötvös ajánlatán: önálló görög katolikus ügyosztály felállítására tettek javaslatot a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumon belül. Azt szerették volna, hogy mind ezen ügyosztály főnöke, mind pedig személyzete teljes egészében unitus vallásúakból kerüljön ki.⁵⁷

A május 9-i szentszéki indítvány hat indokot hozott fel az önálló görög katolikus osztály létrehozására:

- amikor a munkácsi püspökség az egri egyházmegye alárendeltségében állt, „önállóságát [...] a Latin szertartású Előadók nem kedvező véleményezései miatt, csak huzamos ideig tartó viszálykodások után, [...] Maria Theresia Királynénak erélyes közbevetése következtében nyerhette meg”;⁵⁸
- az egyházi előadók és tanácsadók részrehajló véleményei miatt a „megye püspökei sok időnkig minden adományozás nélkül egyedül alamizsnából” éltek;
- ezen elfogultság vezetett oda, hogy „a Prépost évenként egy ezer, az utolsó kanonok pedig csak 600 fkból nyomorogni kénytelen”;
- a megfelelő képviselő hiánya okozta az 1806 óta húzódnó kongrua-rendezés sikertelenségét;

⁵⁴ Uo. l. 125.

⁵⁵ A püspökség által minisztériumi munkára ajánlott tíz személy nevét és munkakörét ld. Bendász, 1997: 20–21.

⁵⁶ Itt kell megjegyeznünk, hogy Gaganez József (1793–1875) eperjesi görög katolikus püspök 1848 májusában csak egy unitus vallású egyén minisztériumi alkalmazásában kért segítséget a munkácsi egyházmegye papságától. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 151.

⁵⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 56–58.; Pirigy, 1998: 154.

⁵⁸ A munkácsi püspökség hosszas küzdelem után, 1771-ben – Mária Teréziának köszönhetően – került ki az egri egyházmegye joghatósága alól. Botlik, 1997: 26–42.

- a „görög katolikus egyházak előtt zárva volt a Vallási Alapítvány pénztára”, éppen emiatt „ezen megyébe nagyobb részt mai napig is csak fa egyházak [templomok] és paplakok vannak”;
- a megyét érintő belső egyházi ügyeket [szertartási és fegyelmi] a jövőben sikeresebben kell elintézni.

A munkácsi püspökség 1848. május 9-i kérelmének felterjesztésére azonban nem kapott választ a minisztériumtól. Az egyesült szertartású katolikusok politikai érdekérvényesítése ezután csak 1849. január 10-én került szóba. Ekkor Popovics András nagybereznai alesperes a munkácsi püspöktől „az orosz nemzet nevében Dolinay Péter pécskai álladalmi ügyvédnek,⁵⁹ a magyar kormánytól titoknokul leendő kinevezetését közölni” kérte. Dolinay kinevezésének ügyében egyébként született egy petíció, amelyen ott szerepelt számos lelkész és felvidéki helység aláírása is. Az akkor a 34. honvédszászlóalj főhadnagyként szolgálatot teljesítő állami ügyész titoknoki kinevezését a munkácsi püspökség szentszéke is támogatta.⁶⁰ Bendász István szerint Dolinay későbbi osztálytitkári állását annak köszönhető, hogy „kinevezése érdekében egy külön akció indult meg az egyházmegye területén”.⁶¹

Az egyházmegye szentszéke az 1849. május 19-i ülésén újból napirendre tűzte az önálló görög katolikus osztály felállításának kérdését. Lényegében, a főpapság az 1848. évi májusi határozatát hagyta ismét jóvá, majd intézkedett annak Kossuth Lajos kormányzó-elnökhöz, Szemere Bertalan miniszterelnökhöz és Horváth Mihály kultuszminiszterhez történő felterjesztéséről.⁶² Három nap múlva új helyzet állt elő az ügyben, mivel 1849. május 22-én megérkezett Ungvárra Horváth Mihály azon leirata, amelyben „Ministeri Kormányzatának Katolikus Osztályát akint akarván rendeztetni, hogy abban egyszersmind görögszertartású egyének alkalmaztassanak; azért a Mélt. Megyei Püspök Urat felszólítja, hogy erre nézve alkalmas egyéneket terjesszen elő”.⁶³

A kultuszminiszter e felhívására a május 23-i szentszéki ülés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Katolikus Osztályába 15 uni-

⁵⁹ Dolinay Péter neve nem szerepelt a munkácsi püspökség által 1848 májusában javasolt tíz görög katolikus személy között.

⁶⁰ A munkácsi egyházmegye vezetése Dolinay minisztériumi kinevezését azért támogatta, mivel ő „inkább a hazának polgári, mintsem katonai szolgálatára képezte magát, és kinek két testvére, meg egy unkaöccse úgy is a honvédek sorában van”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 21–22. Popovics püspök Dolinay kinevezési ügyében felterjesztett kérvényéből tudjuk meg egyébként, hogy két öccsére és unkaöccsére azért történik hivatkozás, „mivel ezeket, mint árvákat ő neveltette”. Bendász, 1997: 23.

⁶¹ Uo.

⁶² KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 64. Bendász, 1997: 22.

⁶³ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 55. Bendász, 1997: 22.

tus vallású személyt ajánlott, tanácsnoki, osztálytitkári és fogalmazói munkakörben.⁶⁴ Az egy évvel ezelőtti névsorból öt egyén került ismét ajánlásra.⁶⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy a munkácsi püspökség klérusa azzal, hogy beleegyezett a magyarországi katolikusok együttes irányítását felvállaló kultuszminisztériumi főhatóság létrehozásába, még nem mondott le az önálló görög katolikus osztály felállítására irányuló szándékairól, sőt e törekvés mellett a május 23-i szentszéki határozat ismét hitet tett.⁶⁶

A szabadságharc zavaros körülményei lehetetlenné tették a katolikus osztály megszervezését. Az ungvári szentszék 1849. májusi felterjesztése következtében, az egyházmegyéből csak Dolinay Péter lett osztálytitkár,⁶⁷ aki hivatalát csak rövid ideig töltötte be.⁶⁸

A munkácsi egyházmegye országgyűlési képviselőinek kérdése 1848 nyarán

Az 1848-as országgyűlési választások a munkácsi püspökség számára lehetőséget adtak a görög katolikus érdekeket képviselő jelöltek támogatására. 1848 májusában a szentszéki ülés olyan püspöki körlevél kiadása mellett döntött, amely kimondta, hogy „ezen megye lelkészei fel fognak szólítani miszerint alkalmilag egyházi beszédbe czélszerűleg befűzve alárendelt híveit, honpolgárokat oda utasítsák, miszerint [...] képviselőknél oly egyéneket válasszanak el, kikben tökéletesen meg bízhatják érdekeik képviselését és a haza javának előmozdítását”.⁶⁹

⁶⁴ Az egyházmegye által ajánlott személyek sorában Bendász Istvánnál nem szerepel Jura György neve, akit egyébként osztálytitkári állásra terjesztettek fel. Vö. Bendász, 1997: 22.; KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 66.

⁶⁵ Ez az öt személy: Mánn József, Selevér Elek, Anderkó György, Markos György és Jajda János.

⁶⁶ A szentszék e sorokkal zárta határozatát: „Egyéberánt hiszi a Szentszék, hogy ha a Vallás és Közoktatásügyi Ministerség Katolikus Osztályába görögkatolikus egyének is alkalmaztatni fognak, a külön osztály eránt felterjesztett kérelmük tellyesítése akadályoztatni semmi esetre sem fog”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 66.

⁶⁷ Bendász, 1997: 22–23.; Pirigyi, 1998: 154.

⁶⁸ A munkácsi püspökséghez 1849. június 5-én Dolinay osztálytitkártól érkezett egy levélből derül ki, hogy „mivel azon osztálynál, mellynek tanácsa egyházi személy lesz, a tanácsosi hivatalra nem számolhat”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 68.

⁶⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 58–59.

Kutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy a munkácsi egyházmegye papjai két olyan képviselőt is támogattak, akik a júniusi választások alkalmával mandátumra aspiráltak.

Az egyik ilyen személy Troknya György Ugocsa megyei tiszti alügyész volt, aki május 26-i levelében értesítette a munkácsi püspökséget, „*hogy ezen megye részéről mint képviselő kész fellépni, ha papság és GKat nép részéről pártolást nyerend*”.⁷⁰ Az egyházmegye vezetése alkalmasnak tartotta Troknyát a követi posztra, ezért az ugocsai görög katolikus papságot és népet a tiszti alügyész pártolására szólította fel. A halmi kerület mandátumáért folytatott június 20-i választási vetélkedés – a turci románok késői érkezése miatt⁷¹ – Egry János Ugocsa vármegyei első alispán győzelmét hozta. A voksolás után másfél ezres tömeg követelte saját nemzetiségi jelöltje megválasztását. A feldühödött románok csak Troknya békéltető fellépése miatt „*nem gázolták le*” az Egry-párt híveit.⁷² Egry ezután rögtön lemondott. Rezignációja azonban csak később vált hivatalossá és írhatták ki az új választást. Az Ugocsa megyei megismételt képviselőválasztást Török István személyében újra a helyi magyar nemesség képviselője nyerte meg.⁷³

Az egyházmegye ugyancsak támogatta Hajdu Jeromos munkácsi görög katolikus pap képviselővé választását. Solymosi Józseftől tudjuk, hogy a *Jelenkor* és a *Pesti Hírlap* című lapokban megjelent beszámolók a Bereg megyei munkácsi kerület képviselőválasztása alkalmával nemzetiségi vonatkozású összetűzéseket is említettek. Itt a beszámolók szerint Román Ferenc megválasztását az orosz ajkú unitus papság rémhírek terjesztésével és a nép közötti agitációval, izgatással igyekezett megakadályozni, és a saját jelöltjüket megválasztatni. Ez végül sikertelen maradt, mert jelöltjük, Hajdu Jeromos visszalépett, miután hívei ködobálással keltettek botrányt.⁷⁴ Ezzel szemben, a munkácsi választókerület görög katolikus papjainak megbízottai a választáson történt eseményekről olyan jelentést küldtek a püspökségnek, „*hogy miután f. év. Junius 19n felfegyverzett Román pártiak, fegyvertelen orosz ajkú polgárokat az uradalmi tiszték biztatására*

annyira megtámadták, hogy azok közül többeket föbbe vertek, 100 feljebb pedig megsebesítettek”.⁷⁵

Troknya György és Hajdu Jeromos választási veresége azonban nem feltétlenül jelentette azt, hogy az egyesült szertartású papság ügye országgyűlési képviselet nélkül maradt. Először is meg kell említenünk Popovics Bazil püspököt, aki 1849. március végéig volt a felsőház tagja. Másrészt, több olyan – a későbbiek folyamán jelentős politikai pozíciót betöltő személy is volt –, akik a munkácsi püspökség bizalmát is élvezték. A már említett 1848. május 1-jei szentszéki határozat tíz minisztériumi munkára javasolt görög katolikus világi személyei között ott találjuk Máramaros vármegye másodalispánját [Mihályi Gábor]⁷⁶ és két főszolgabíróját [Mann József,⁷⁷ Selevér Elek⁷⁸]. Fontos megjegyeznünk, hogy mindhárman képviselői lettek az 1848 nyarán megalakult országgyűlésnek. A későbbiek során Mihályi Gábor és Mann József kormánybiztosi kinevezést is nyert.

⁷⁵ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 183–184.

⁷⁶ Mihályi Gábor (Mihali, Gabriel, 1807–1875): Máramaros vármegye felsővisói kerületének képviselője ősi román nemesi családból származott. Jogi tanulmányai után közéleti pályára lépett. Al-, illetve főszolgabírói, valamint táblabírói tisztségek után 1845-től a megye másodalispánjává választották. Az 1839–40. és az 1843–44. évi országgyűléseken mint megyei követ vett részt. 1848. június 21-én választották népképviselővé. A ház munkájában 1848. szeptembertől nem vett részt, mert augusztus 24-én kormánybiztossá nevezték ki nyolc északkeleti és partiumi vármegye, valamint a 17. (2. román) határezred területére. Nemsokára azonban újabb helyi kormánybiztosok kinevezésére került sor, és az általa felügyelt terület gyakorlatilag Máramaros megyére korlátozódott, ahol Mann Józseffel közösen tevékenyen részt vett a helyi népfelkelés és a honvédség ellátásának megszervezésében, valamint a határvédelemben. Szöcs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 174–176. o.; Hermann Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. Hadtörténelmi Közlemények*, 1998, 1. szám. 35. o. (továbbiakban: Hermann, 1998.); Pálmány, 2002: 564–566.; Solymosi, 2009: 29.

⁷⁷ Mann József (Mán József, Man, Iosiv, 1817–1876): Máramaros megye kászói–aknasugatagi kerületének román nemzetiségű képviselője ősi helyi birtokos családból származott. Már nagyon fiatalon bekapcsolódott a megyei közéletbe, jegyzői, majd al- és főszolgabírói tisztségeket töltött be. 1843–44-ben és 1847–48-ban is országgyűlési követévé választotta a megye. 1848. június 21-én lett népképviselő. Az országgyűlés munkájában 1848 őszétől nem vett részt, mert a megyei védbizottmány elnökévé választották, majd Mihályi Gábor mellett segédkormánybiztosként működött. 1849. március 13-tól a toronyai vidék védelmére rendelt kormánybiztosként folytatta sikeres tevékenységét. Pálmány, 2002: 542–544.; Hermann, 1998: 63.; Solymosi, 2009: 28–29.; Molnár, 2010: 317.

⁷⁸ Selevér Elek (1813 körül–1854 után): Máramaros megye ökrmezői kerületének képviselője helyi nemesi családból származott. Jogi tanulmányok után járási alszolgabírói, majd főszolgabírói tisztséget viselt. 1848. június 21-én választották képviselővé. Az országgyűlésen egészen 1849. június végéig részt vett. Pálmány, 2002: 758–759.; Solymosi, 2009: 30.

⁷⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 155.

⁷¹ Az esetről tudósító Nyizsalovzski József túrterebesi görög katolikus helyettes alesperes szerint „*Turci helység jegyzője előre fel volt pénzelve a véget, hogy az oláhságot úgy kormányozza, nehogy a választásba részt vehessen*”. F. 151, op. 9, od. zb. 2566, l. 8.

⁷² A *Pesti Hírlap* ugyanekkor – tévesen – orosz ajkú elégedetlenkedőkről tudósított. Solymosi, 2009: 25.

⁷³ Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviselői választások)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 115–116. o.; Solymosi, 2009: 25–26.

⁷⁴ Solymosi, 2009: 25.

A katolikus egyházszervezeten belüli érdekérvényesítés ambíciója

1848-ban Popovics püspök és megyéjének főpapsága elérkezettnek látta az időt a magyarországi katolikus egyházszervezeten belüli hathatósabb érdekérvényesítésre. Ennek megfelelően 1848. június 3-án a Csurgovics János prépost elnökletével megtartott szentszéki ülés egy olyan indítványt fogadott el, amelyben szükségesnek vélte azt, hogy „Magyarországban is a hozzá kaptsolt részekben egy görög katolikus érseki szék is létezzék”. Ugyanekkor született döntés arról is, hogy „ezen Munkácsi Püspöki Megyének érsekségei emeltetése illető felsőbb helyekről kéretessék”.⁷⁹ A főpapi tanácskozás kimondta továbbá, hogy a magyarországi görög katolikus egyházat a jövőben létrehozandó munkácsi érsekség irányítása alá kell rendelni.⁸⁰ Ennek megfelelően, az egyházmegye püspöki kormánya megbízást adott Likovics János, Balugyánszky András, Paulovics Lázár szentszéki ülnököknek és Csopey Antal hittanárnak, hogy a fent említett határozatra „szolgáló nyomós okokat szemeljék ki, rendes formába tegyék, és munkálatjukat a szentszéknek terjesszék elő”.⁸¹ A négy klerikus el is készítette a rá bízott munkát, melyet az 1848. július 13-i – egyébként szintén Csurgovics elnökletével tartott – püspöki tanácskozás hagyott jóvá. Itt született határozat arról is, hogy a „nyomós okok elősorolása mellett Ő Felsője Apostoli Királyunk,⁸² továbbá Fenséges Nádorunk, és tellyes hatalmú Királyi Helytartónk,⁸³ végre a Vallás és Közoktatási Minister megkéretni fognak, miszerint a görögkatholikusok ebéli jogos kívánatát kegyesen kihalgtatva, részökre egy érsekséget alapítani, különösen pedig ezen püspöki megyét érsekségre emelni, és ezáltal a magyarhoni görögkatholika egyházat is önállóvá és függetlenné tenni méltóztassanak”.⁸⁴

Vajon mik voltak ezek a „nyomós okok”? Sajnos, az általunk felkutatott és fentebb említett 1848. július 13-i szentszéki ülésről készült bejegyzésből nem tudhatjuk meg ezeket. Ámha a négy klerikus által kidolgozott érvelésrendszer nem ismerjük is, annak főbb irányelveire vonatkozóan a

⁷⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75.

⁸⁰ Ezen állításunkat az 1848. július 13-i szentszéki jegyzőkönyv következő soraira alapozzuk: „[...] a magyar országi görög katolikusok önszertartású érsekséggel látassanak el, és hogy a többi görög katolikus megyék közül a Munkácsi Megye emeltessék érseki megyei előnyre”. Uo. l. 96.

⁸¹ Uo. l. 75.

⁸² A magyar királyként V. Ferdinánd, osztrák császárként I. Ferdinánd néven 1835–1848 között uralkodott Habsburg–Lotaringiai osztrák főhercegről van szó.

⁸³ Habsburg–Lotaringiai István (1817–1867): osztrák főherceg, magyar királyi herceg, 1847-től 1848-ig Magyarország nádora.

⁸⁴ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 96.

június 3-i szentszéki ülés bizonyos támpontot ad. E szentszéki ülés útmutatása szerint az önálló görög katolikus érseki szék megállapítása mellett szólt, hogy „erre Magyarországon elegendő Görög Kath. Megyék, és nép található; kivált ha Erdély is azzal öszve kaptsoltatni fog”. A fenti ügyre nézve indokként kerültek még szóba a latin és görög rítusú szertartásrend és egyházi fegyelem különbözőségéből adódó problémák, valamint az, „hogy Galiciában bár a megyék száma sokkal csekélyebb, érsekség mégis létezik, hogy a hierarchia rendszer ezt megkívánja”.⁸⁵ Azon ambíció fő okával összefüggésben pedig, mely célul tűzte ki a jövőbeni munkácsi érsekségnek a magyarországi unitus püspökségek közötti vezető helyének biztosítását, a szentszék a következőket hozta fel: „[...] ezen megye legrégibb orosz, és oláh nyelvek divatozása miatt a legalkalmasabb, a nép száma a legtöbb”.⁸⁶

A három szentszéki ülnök és a papi szeminárium hittanára által készített indítványra azonban nem érkezett válasz. Az ügygel kapcsolatban mindössze annyit tudunk, amit 1848 szeptemberében Csaroda György „Királyi Udvari agens” közölt a szentszékkel: „[...] Ő Felsője, ezen Szent Széknek abeli folyamodását, melly által egy görögkatholikus érsekség alapítása kéretett a Vallásügyi Ministernek vélemény adás véget leküldeni méltóztatott”.⁸⁷

Az érsekségi rangra emelés kétségtelenül nagyobb önrendelkezést és hatáskört jelentett volna a munkácsi egyházmegye számára. A szakirodalomból tudjuk, hogy Popovics püspök – több más főpásztorhoz hasonlóan – felhatalmazva érezte magát pátriárkákat megillető jogok gyakorlására is. Mivel a pátriárka a metropolitánál (érsek) magasabb rangot jelző cím, ezért érdemes közelebbről is megvizsgálunk ezt a kérdést. Pirigyi Béla munkájában Popovics Bazil három olyan intézkedését említi meg, amelyek ügyében csakis a pátriárkának volt joga eljárni. Egy kivételével ezek a törekvések 1848–1849-es események idején is megjelentek.⁸⁸

Az első ilyen, pátriárkákat megillető jog a börtői fegyelem megváltoztatásának szándéka volt. Erre példaként szolgál az az 1848. november 22-i a püspöki válasz is, amelyet Popovics Bazil a munkácsi görög katolikus esperesi kerület papjainak börtőtől való felmentése kapcsán megfogalmazott kérelmére adott: az „embereket válogatás nélkül pusztító epemirigy, vagy is cholera tekintetéből, a közelgő Karácsony előtti, és Nagy Börtőre nézve,

⁸⁵ Uo. l. 75.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 142.

⁸⁸ A kivétel a magyar liturgikus nyelv kérdése volt, amelynek engedélyezését Popovics püspök 1863-ban vetette fel. Pirigyi, 1990: 63.

az egész megyei nép és papság, a húsos és tejes étkekre nézve [...] ezennel felszabadíttatnak”.⁸⁹

A második pátriárkai hatáskörű kérdés a papok házasságkötésének szabályozása volt. Az unitus vallás papjai számára lehetővé tette a felszentelés előtti egyszeri nősülést. Popovics Bazil e helyzetet kívánta felülvizsgálni az 1848. április 17-én kiadott püspöki körlevelében,⁹⁰ mely utóbbi dokumentum – a papok nősülésének tárgyában – két fontos kérdést is intézett az egyházmegye alesperesi kerületeihez: „1-ör Kívánják-é, hogy a még föl nem szentelt kispap akár leányt, akár pedig özvegyet nőül vehessen? 2-ör Kívánják-é, hogy a már fölszentelt pap akár legyen az nőtlen, akár pedig özvegy, felszentelés után valami leánnyal, vagy özvegygel, anyyniszor a mennyiszor házasságra léphessen?”.⁹¹

Az utóbbi főpásztori felhívással összefüggésben születő állásfoglalások mielőbbi kiderítésére a püspöki körlevél elrendelte továbbá, hogy „minden alesperesi kerület [...] rendkívüli gyűlést azonnal tartván, és ezen tárgyat ottan tanátkozás alá” vegye. A kerületi gyűlések 1848 májusának végéig küldhették el válaszaikat a püspökség részére. Azt az alesperesi kerületet, amely a papi nősülés tárgyában elmulasztotta felküldeni véleményét, úgy tekintették, mint amely beleegyezik a „kérdéses kívánatokba”.⁹² Nincs terünk az e tárgyban az egyházmegye területéről beérkező állásfoglalások részletes ismertetésére, de elmondhatjuk, hogy 39 kerületből érkezett válasz az április 17-i püspöki felszólításra. Az ún. „1848ik évi Bemutatóványok Jegyzőkönyvéből” kitűnik, hogy 26 kerület támogatta a görög katolikus papok „többszöri házasodhatását”, míg 9 esperesség megosztott maradt e kérdésben. További 4 esperesi kerület véleménye pedig nem deríthető ki az általunk felkutatott forrásokból.⁹³ Mindent összevetve, kijelenthetjük azonban, hogy 1848-ban a munkácsi egyházmegye papjait komolyan foglalkoztatta a cölibátus revideálásának kérdése és jelentős részük támogatta is ezt az ügyet.

A görög katolikus papi nősülés témája ezt követően csak 1849 áprilisában került elő. Az április 25-i szentszéki ülés ugyanis elrendelte a fel-

⁸⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 354–355.

⁹⁰ E püspöki felhívás egyébként Bacsinzky Ireneusz zaricsói pap azon kérelmének kapcsán született, amelyből megtudhatjuk, hogy az egyházmegye területén – vele együtt – 120 özvegy pap élt. Bacsinzky Popovicshoz írt levelében azzal indokolta meg a görög katolikus papok másodszori megházasodhatása iránti kérését, hogy ennek illetékessége „az unióra lépett boldog emlékezetű Atyáink kívánsága szerint kizárólag Méltóságos Püspökeink, mint az Apostolok teljes hatalmú törvényes utódjai kitűnőbb jogaihoz” tartozik. Uo. l. 113–114.

⁹¹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114.; Pirigy, 1998: 63.

⁹² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114.

⁹³ Uo. l. 139., 147., 152., 169–171.

szentelt unitus papok házasodhatási ügye kapcsán keletkezett iratok további olvasatát, mely utóbbi munka csak a május 12-i tanácskozásra fejeződött be. A május 12-én megtartott szentszéki ülés „a jelen harcziás idők jobbra változásáig” a papi házasodás kérdését későbbre halasztotta.⁹⁴ A továbbiakban, 1849 folyamán e kérdés a püspökség főpapi tanácskozó testülete általi megvitatására már nem került sor.

Összegzés

Jelen tanulmány a munkácsi görög katolikus püspökség által az anyagi felemelkedés érdekében tett lépéseinek, valamint a világi és az egyházi politikában kezdeményezett érdekérvényesítési szándékainak történetét vizsgálta az 1848–1849-es események idején.

A témára vonatkozó szakirodalom és a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének forrásai alapján elmondható, hogy 1848 tavaszán a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye számára a legaktuálisabb kérdés az alsó papság fizetésrendszerének biztosítása volt. Az unitus klérus kongrua-ügyére és egyéb pénzügyi jellegű kérdéseire a magyar kormányzat sokkal elfogadhatóbb választ adott, mint a magyarországi katolikus püspöki kar. Ebből kifolyólag a munkácsi egyházmegye anyagi jellegű érdekérvényesítését elsősorban a magyar államtól várta el, amelyből természetesen következett az 1848–1849-es szabadságharc melletti kiállítás is.

A munkácsi görög katolikus püspökség lépéseket tett a világi és egyházpolitikai színtéren való érdekérvényesítésre is. Az Ungváron ülésező püspöki szentszék indítványozta egy önálló görög katolikus osztály felállítását a kultuszminisztériumon belül. Az egyesült szertartású főpapság kifejezte óhaját egy, a magyarországi görög katolikus püspökségeket irányítani hivatott munkácsi érsekség megalapítására is.

A munkácsi egyházmegye különböző okokból megfogalmazott 1848–1849-es érdekérvényesítési terveit elemezve összességében megállapítható, hogy azok a magyar kormányzat állásfoglalása és a háborús események miatt csak részben valósulhattak meg.

⁹⁴ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 55–60.

Források

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)

- F. 151, op. 1, od. zb. 2480, l. 44.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 56–59., 61–63., 72–73., 75., 96., 123., 131–132., 142–143., 199., 201–202.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114., 125., 139., 141., 147., 151–152., 155., 169–171., 183–184., 197., 237–238., 259., 354–355., 435.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2566, l. 8.
 F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 21–22., 43., 56., 82., 130., 133–134.
 F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11., 16–18., 55–60., 64., 66., 114.
 F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 49., 55., 68.

Irodalom

- Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996.
 Bagu Balázs: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010.
 Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. KMKKSZ, Ungvár, 1997.
 Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997.
 Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviselői választások)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963.
 Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007.
 Hermann Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998, 1. szám. 28–77.
 Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In: Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1992. 27–34.
 Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
 Kossuth Lajos összes munkái. XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. köt. S. a. r. Barta István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.

- Molnár Ferenc: A máramarosi ruszinság 1849. évi története. In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III*. BI M ÁSZ, Budapest, 2010. 306–325.
 Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
 Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002.
 Pirigy István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. köt. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990.
 Pirigy István: Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban. In: Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 149–164.
 Sarnyai Csaba Máté: Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatal egyháztörténészek írásai*. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Miskolc, 1999.
<http://mek.niif.hu/02000/02082/html/index.htm> [Letöltés ideje: 2011. április 10.]
 Solymosi József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2009.
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf> [Letöltés ideje: 2010. április 2.]
 Szócs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
 Udvari István (szerk.): *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990.